

❶ کسی که تنها خدا را می‌پرستد تنها برای خدا قیام می‌کند.

❷ قیام برای خدا (لله) بیانگر اهمیت حُسن فاعلی و نیت درست در انجام کار است.

هدف خلقت انسان

❶ تقرب به خداست.

❷ تقرب به خداوند تنها با سعی و تلاش به دست می‌آید.

انسان بر سر دوراهی است

❶ بندگی خداوند

❷ بندگی هوای نفس و شیطان

کسی که توحید را انتخاب می‌کند، در خطر انحراف از توحید است.

حدیث پیامبر اکرم ﷺ

«راهیابی شرک به دل انسان از راه رفتن مورچه‌ای سیاه در شب تاریک بر تخته سنگی سیاه پنهان‌تر است.»

پیام حدیث خطر انحراف از توحید برای انسان موحد

تا در این پرده جز اندیشه‌ او نگذارم	پاسبان حرم دل شده‌ام شب همه شب
با که گویم که بگوید سخنی با یارم	چون تو را در گذر، ای یار، نمی‌یارم دید
به جز از خاک درش، با که بود بازارم	دوش می‌گفت که حافظ همه‌روی است وریا

پیام ابیات

عبادت با اخلاص برای خداوند

اخلاص در بندگی

● اخلاص در لغت یعنی «خالص کردن و پاک کردن یک چیز از غیر آن»

● اخلاص در کاربرد دینی یعنی «شخص اندیشه و دل خود را جایگاه خدا کند (نیت) و عملش را فقط

برای خدا و همان‌گونه که او دستور داده است، انجام دهد». (شیوه عمل)

● در اسلام، اخلاص شرط قبولی تمامی اعمالی است که فرد به درگاه خداوند عرضه می‌دارد.

● اخلاص درجات و مراتبی دارد؛ هر چه عمل خالصانه‌تر باشد ارزش بیشتری دارد.

حدیث پیامبر اکرم ﷺ

«مؤمنان، با توجه به مراتب اخلاصشان بر یکدیگر برتری پیدا می‌کنند.»

پیام حدیث

❶ تفاوت مرتبه مؤمنان به تفاوت مرتبه اخلاص آن‌ها است.

❷ ارزش عمل خالصانه سبب برتری انسان می‌شود.

حدیث امام صادق ﷺ

«عمل خالص آن عملی است که دوست نداری کسی جز خداوند به خاطر آن کار، تو را ستایش و تمجید کند.»

پیام حدیث

- 1 معیار اخلاص، پرستش خداوند در اندیشه و عمل است.
- 2 ستایش و تمجید از جانب دیگران به معنی ریاکاری در عمل است.

اخلاص دوگونه است

- 1 اخلاص در اندیشه
- 2 اخلاص در قلب

۱- اخلاص در اندیشه

برای اخلاص در عمل، ابتدا باید اخلاص در اندیشه تحقق یابد.

فردی که به خدا اعتقاد دارد باید بکوشد

- 1 فکر و اندیشه خود را در زمینه توحید تقویت کند.
- 2 همه امور خود و عالم را به دست خدا ببیند.
- 3 بداند که خداوند مدبر و اداره کننده همه امور جهان است.
- 4 هیچ واسطه و سببی جز به اذن و اراده خداوند عمل نمی کند. (توحید در ربوبیت)

۲- اخلاص در قلب

انسان باید تلاش کند

- 1 آن چه را که از توحید در اندیشه و عقل پذیرفته است، به یک اعتقاد قلبی و درونی تبدیل کند.
  - 2 با ایمان انسی قلبی برقرار نماید تا در رفتار و کردارش مؤثر باشد.
- برای این که به سخن درست عمل کنیم پذیرش عقلی آن کفایت نمی کند، بلکه آن سخن باید در «قلب و دل ما نفوذ کند»؛ یعنی «قلب تسلیم آن شود».

انسان مؤمن تلاش می کند

- 1- قلبش را خانه خداوند مهربان کند و تنها به او دل بندد.
- 2- با آنان که خداوند سفارش کرده است، انس قلبی داشته باشد.
- 3- نیت های درونی و قلبی خود را الهی کند.

دو حدیث از پیامبر اکرم ﷺ

- 1- «نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ» نیت مؤمن از عمل او برتر است.
- 2- «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ» همانا اعمال انسان وابسته به نیت های اوست.

پیام دو حدیث

- 1 اولین مرحله و شرط برای قبول شدن عمل، داشتن نیت درست و انجام عمل فقط برای خداست.
- 2 انسان مؤمن می کوشد ابتدا نیت خود را خالص گرداند.

موضوع: برتری نیت بر عمل

تفکر در حدیث

حدیث امام علی علیه السلام

- «فاعل الخير، خير منه و فاعل الشر شر منه» انجام دهنده کار نیک، از آن کار بهتر است و انجام دهنده کار شر، از آن شر بدتر است.

۱ نیت انسان بر انجام عمل برتری دارد.

۲ خالص کردن عمل با خالص کردن نیت امکان پذیر است.

درستی و صحت عمل

هر عملی باید دو «حُسن» داشته باشد:

۱ حُسن فاعلی: یعنی انجام دهنده کار، دارای معرفت (شناخت) درست و نیت الهی باشد.

۲ حُسن فعلی: یعنی کار به درستی و به همان صورت که خداوند فرمان داده است، انجام گیرد.

انسان مؤمن باید بکوشد

← نیت خود را خالص کند و عمل را به خاطر خدا انجام دهد. (حُسن فاعلی)

← عمل را همان گونه که خداوند دستور داده است، انجام دهد. (حُسن فعلی)

راه‌های تقویت اخلاص

عنوان راه	توضیحات	حدیث مرتبط یا نمونه
افزایش معرفت نسبت به خداوند	<ul style="list-style-type: none"> ● میان معرفت به خداوند و ایمان به او پیوند محکمی وجود دارد و میان ایمان به خدا و اخلاص نیز رابطه برقرار است. ● هر قدر معرفت ما به خدا بیشتر شود، به افزایش درجه اخلاص کمک می‌کند. خوب است ساعاتی را صرف تفکر در آیات و نشانه‌های الهی کنیم. <p>نکته عمل براساس معرفت و آگاهی ارزشمندتر و مقدس‌تر از عملی است که در آن معرفتی نیست یا معرفت اندکی صورت می‌گیرد. گاهی انسان‌های نادان به تصور انجام کار خوب، گناهان بزرگی انجام می‌دهند.</p>	<p>در جنگ صفین در آستانه پیروزی امام علی <small>علیه السلام</small> بر معاویه، عمروعاص پیشنهاد کرد لشکریان معاویه قرآن‌ها را بر سر نیزه کنند. تعداد زیادی از لشکر حضرت علی <small>علیه السلام</small> فریب این نیرنگ را خوردند و امام را وادار به صلح کردند. این کار سیر تاریخ را عوض کرد.</p> <p>آفرینش همه تنبیه خداوند دل است دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار این همه نقش عجب بر در و دیوار وجود هر که فکرت نکند نقش بود بر دیوار</p>
تقویت روحیه حق‌پذیری	<ul style="list-style-type: none"> ● کسی که روحیه حق‌پذیری دارد و در مقابل حق تسلیم است، به آسانی وارد مسیر بندگی می‌شود. ● افراد حق‌پذیر تابع دلیل هستند و وقتی عقل آن‌ها حقیقتی را یافت، دنبال آن می‌روند. ● افرادی که حق‌پذیر نیستند به دنبال هوی و هوس فرد می‌روند. <p>عقل → (دل) ← هوی و هوس</p>	<p>حضرت علی <small>علیه السلام</small> فرمود: «عقل، سپهسالار لشکر خدای رحمان است و هوی، راهبر لشکر شیطان و انسان، کشیده‌شونده میان آن دو، پس هر یک از این دو چیره شود، انسان در جایگاه او قرار می‌گیرد.»</p>
راز و نیاز با خداوند و کمک‌خواستن از او	<p>نیایش و عرض نیاز به پیشگاه خداوند و باری‌جستن از او برای رسیدن به اخلاص، غفلت را کم می‌کند و محبت خدا را در قلب تقویت می‌کند و انسان را از کمک‌های الهی بهره‌مند می‌کند.</p>	<p>_____</p>

عنوان راه	توضیحات	حدیث مرتبط یا نمونه
دوری از گناه و تلاش برای انجام واجبات	<ul style="list-style-type: none"> ● گناه، ریشهٔ درخت اخلاص و بندگی را می‌سوزاند و آن را به تدریج از بین می‌برد. ● ترک گناه و توجه به واجبات و اطاعت از خداوند، درخت اخلاص را آبیاری می‌کند. ● روزه تأثیر خاصی در تقویت اخلاص دارد. 	<p>حضرت علی <small>علیه السلام</small> فرمود: «تمام اخلاص در دوری از گناهان جمع شده است.»</p> <p>حضرت علی <small>علیه السلام</small> فرمود: «خداوند بدان جهت روزه را واجب کرد تا اخلاص مردم را بیازماید.»</p>

میوه‌های درخت اخلاص

عنوان	توضیحات	حدیث
دستیابی به درجاتی از حکمت	<ul style="list-style-type: none"> ● حکمت یعنی «علم محکم و استوار و دور از خطا» که هدف درست و راه رسیدن به آن را نشان می‌دهد و مانع لغزش و تباهی می‌شود. ● انسان حکیم به درجاتی از بصیرت و روشن بینی می‌رسد که می‌تواند در شرایط سخت حق را از باطل تشخیص دهد و گرفتار باطل نشود. 	<p>پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> فرمود: «هر کس چهل روز کارهای خود را خالصانه برای خدا انجام دهد، چشمه‌های حکمت و معرفت از دل و زبانش جاری خواهد شد.»</p>
نفوذناپذیری در برابر وسوسه‌های شیطان	<ul style="list-style-type: none"> ● اگر انسان در اخلاص پیش رود، به مرحله‌ای می‌رسد که دیگر فریب وسوسه‌های شیطان را نمی‌خورد. ● شیطان خود اقرار کرده است که توانایی فریب دادن مؤمنان با اخلاص را ندارد. ● شیطان امروزه با ابزار مختلف و دام‌های گوناگون می‌کوشد انسان‌ها را تحریک کند و به گناه بکشد و از بهشت محروم کند. 	<p>حضرت یوسف <small>علیه السلام</small> مطابق فرمایش قرآن به مقام مخلصین رسیده بود. برو این دام بر مرغ دگر نه که عنقا را بلند است آشیانه</p>
دریافت پاداش‌های وصف‌ناشدنی	<ul style="list-style-type: none"> ● بندگی خالصانهٔ خدا ثمراتی دارد که در ذهن انسان نمی‌گنجد. ● از جمله دیدار محبوب حقیقی و تقرب به خداوند است. ● پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small>، حضرت علی <small>علیه السلام</small>، حضرت زهرا <small>علیها السلام</small> و امامان بزرگوار از راه بندگی خالصانه مقام قرب و نزدیکی به محبوب یافته‌اند. 	<p>حضرت علی <small>علیه السلام</small> خداوند را نهایت آرزوی عارفان، دوست دل‌های صادقان، ولی مؤمنان، معبود عالمیان است.»</p> <p>بندگی کن تا که سلطنت کنند تن رها کن تا همه جانت کنند همچو سلمان در مسلمانی بکوش ای مسلمان تا که سلامت کنند</p>

اختیار، حقیقتی وجدانی و مشهود

اختیار

◀ به معنی توانایی انجام یک کار یا ترک آن است.

◀ این موضوع حقیقتی وجدانی است.

◀ هر انسانی در خود می‌یابد؛ حتی کسی که آن را انکار می‌کند.

حکایت مولوی در مورد بدیهی بودن اختیار

آن یکی بر رفت بالای درخت	می‌فشانند او میوه را دزدانه سخت
صاحب باغ آمد و گفت ای دَنی	از خدا شرم، بگو چه می‌کنی؟
گفت: از باغ خدا بنده خدا	می‌خورد خرما که حق کردش عطا
پس ببستش سخت آن دم بر درخت	می‌زدش بر پشت و پهلو چوب سخت
گفت آخر از خدا شرمی بدار	می‌کُشی این بی‌گنه را زار زار
گفت کز چوب خدا این بنده‌اش	می‌زند بر پشت دیگر بنده‌اش
چوب حق و پشت و پهلو، آن او	من غلام و آلت فرمان او

● بسیاری از امور اختیاری نیست؛ مثل عملکرد بدن انسان یا قوانین حاکم بر طبیعت مثل جاذبه.

● «اختیار» محدود انسان مبنای تصمیم‌گیری‌ها و تعیین‌کننده عاقبت و سرنوشت اوست.

شواهد وجود اختیار

عنوان	توضیح	شعر
۱- تفکر و تصمیم	● انسان برای تصمیم‌گرفتن ابتدا فکر می‌کند و جوانب را می‌سنجد و سپس عمل می‌کند. ● گاهی دچار تردید هستیم و از میان چند راه یک راه را انتخاب می‌کنیم.	این که فردا این کنم یا آن کنم خود دلیل اختیار است ای صنم
۲- احساس رضایت یا پشیمانی	● اگر در کاری موفق شویم، احساس رضایت می‌کنیم و اگر در کاری اشتباه کنیم، احساس ندامت یا پشیمانی می‌کنیم. ● احساس رضایت یعنی آن کار را نتیجه‌اراده و تصمیم عاقلانه خود می‌دانیم و احساس پشیمانی یعنی توان ترک کار را داشته‌ایم.	گر نبودی اختیار این شرم چیست این دریغ و خجالت و آرم چیست؟ وان پشیمانی که خوردی زان بدی ز اختیار خویش گشتی مهتدی
۳- مسئولیت‌پذیری	● انسان خود را مسئول کارهای خود می‌داند و آثار و عواقب عمل خود را می‌پذیرد. ● عهدها و پیمان‌ها بر همین موضوع استوار است؛ اگر کسی پیمان‌شکنی کند، خود را مستحق مجازات می‌داند.	هیچ گویی سنگ را فردا بیا ور نیایی من دهم بد را سزا هیچ عاقل مر کلوخی را زند هیچ با سنگی عتابی کس کند

﴿ اَنَا هَدِيْنَاهُ السَّبِيْلَ

اَمَّا شَاكِرًا وَاَمَّا كَفُوْرًا ﴾

به درستی که ما راه را به او نشان دادیم
خواه شکرگزار باشد و خواه ناسپاس.

پیام آیه

❶ خدای متعال متناسب با قوهٔ اختیار، بشر را (به وسیلهٔ پیامبران) راهنمایی کرده است، ولی او را برای پذیرش هدایت مختار گذاشته است.

❷ انسان می‌تواند در برابر هدایت الهی سپاس‌گزار یا ناسپاس باشد. ناسپاسی به معنی نپذیرفتن هدایت است.

تدبر در قرآن

﴿ قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِّن رَّبِّكُمْ

به راستی که دلایل روشن از جانب پروردگارتان
به سوی شما آمد.

فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ

پس هر کس که بینا گشت، به سود خود او

وَمَنْ اَعْمَىٰ فَلَغِيْبًا ﴿۱۰۴﴾

و هر کس کوردل گردد، به زیان خود اوست.

﴿ ذٰلِكَ مِمَّا قَدَّمْت اِيْدِيْكُمْ

این [عقوبت] به خاطر کردار پیشین شماست
[و نیز به خاطر آن است که] خداوند هرگز به بندگان ستم
نمی‌کند.

و اِنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلّٰمٍ لِّلْعٰبِدِيْنَ ﴿۱۸۲﴾

پیام آیات

❶ سود هدایت به نفع انسان (فلنفسه) و ضرر گمراهی به ضرر او (فعلیها) می‌باشد که بیانگر داشتن اختیار و اراده از سوی انسان است.

❷ خداوند به بندگان ظلم نمی‌کند و هر کسی عذاب یا پاداش خود را از قبل فرستاده است (قدمت ایدیکم) و این بیانگر اختیار است.

❸ عذاب آخرت نتیجهٔ اعمالی است که انسان از روی اختیار انجام داده است.

زمینه‌ساز شکوفایی اختیار

❶ اعتقاد به خدای حکیم که با حکمت خود جهان را خلق کرده و اداره می‌کند، نتایجی دارد:

❶ به انسان اطمینان می‌دهد که همهٔ وقایع و رخدادهای جهان، تحت یک برنامهٔ ساماندهی شده و غایتمند انجام می‌شود و نه اتفاقی و بی‌هدف.

❷ کسی که معتقد به حاکمیت چنین خدایی است، اطمینان دارد هر حادثه‌ای هدف معین و مشخصی دارد و از سر تصادف نیست.

۳ انسان مطمئن است که جهان خلقت حافظ و نگهداری دارد که در کار او اشتباه نیست.

۴ انسان می‌داند کشتی جهان ناخدایی دارد که به موجب علم و قدرت او هیچ‌گاه غرق و نابود نمی‌شود.

۵ انسان می‌داند که می‌تواند از اختیار خود بهره‌بردار و ثمره تلاش خود را ببیند.

موضوع: زمینه‌سازی شکوفایی اختیار با اعتقاد به خدای حکیم

فاطر، ۴۱

﴿إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ﴾
همانا که خداوند نگه می‌دارد آسمان‌ها و زمین را
از این‌که نابود شوند و اگر بخواهند نابود شوند
کسی نمی‌تواند آن‌ها را حفظ کند، مگر خود خداوند.

پیام‌آیه

۱ جهان نگهداری دارد که به دلیل علم و قدرت او جهان غرق و نابود نمی‌شود.

۲ انسان مؤمن معتقد است که هر حادثه‌ای هدف معین و مشخصی دارد.

۳ انسان خداشناس با این اعتقادات می‌داند:

۱ فقط با زندگی در یک جهان قانونمند که پشتوانه‌اش علم و قدرت خداست امکان حرکت و فعالیت دارد.

۲ با زندگی در چنین جهانی می‌تواند قوانین حاکم بر جهان خلقت و هستی را بشناسد.

۳ در جهانی زندگی می‌کند که قدر و قضای الهی بر آن حاکم است.

قدر و قضای الهی

معنی لغت

← قضا یعنی به انجام رساندن، پایان‌دادن، حکم کردن، حتمیت‌بخشیدن

← قدر یعنی اندازه

← تقدیر یعنی اندازه‌گرفتن

مخلوقات جهان

← از آن جهت که خداوند با علم خود، موقعیت مکانی و زمانی، اندازه و حدود آن‌ها را معین می‌کند
«مقدر به تقدیر الهی».

← از آن جهت که با فرمان و حکم الهی ایجاد می‌شوند
«وابسته به قضای الهی».

• قضا و قدر الهی بر جهان حاکم است؛ یعنی ← نقشه جهان با همه موجودات و ریزه‌کاری‌ها و ویژگی‌ها و قانون‌هایش از آن خدا و علم خداست.

• در نقشه جهان هیچ نقصی نیست، در اجرا و پیاده‌کردن آن هم نقص نیست.

موضوع: تقدیرات الهی

یس، ۴۰

﴿لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾
نه خورشید را سرد
که به ماه برسد،
و نه شب بر روز پیشی جوید
و هر یک در مداری در گردش‌اند.

❶ قوانین الهی حاکم بر طبیعت و جهان تخلف‌ناپذیر و استوار هستند، زیرا براساس تقدیر الهی می‌باشند.

❷ آیه شریفه بیانگر تقدیر الهی است.

اصلاح یک پندار

قضا و قدر الهی با اختیار انسان ناسازگار نیست و این قضا و قدر هر قانونی را لغو نمی‌کند و هر نظمی را بر هم نمی‌زند.

نمونه حضرت علی علیه السلام با جمعی از یاران در سایه دیواری کج و سست نشسته بود. برای این که دیوار روی او و یاران خراب نشود، از آن جا برخاست و زیر سایه دیواری دیگر نشست. یکی از یاران به حضرت گفت: «آیا از قضای الهی می‌گریزی؟»

امام فرمود: «نه، بلکه از قضای الهی به قدر الهی پناه می‌برم.»

یعنی از نوعی از قضا و قدر الهی به نوع دیگری از قضا و قدر الهی پناه می‌برم.

برداشت غلط: آن شخص فکر می‌کرد ما هیچ اختیاری در تعیین سرنوشت خود نداریم و اگر قرار باشد دیوار بر سر ما خراب شود، حتماً این اتفاق می‌افتد، پس حرکت و تغییر مکان براساس دستور عقل بی‌فایده است. برداشت درست: قضا و قدر مانع تحرک و عمل انسان نیست، بلکه عامل و زمینه‌ساز آن است. در واقع فروریختن دیوار کج یک قضای الهی متناسب با ویژگی و تقدیر دیوار یعنی کجی آن است، اما اگر دیوار ویژگی و تقدیر دیگری داشته باشد، قضای دیگری هم در پی آن می‌آید.

اختیار انسان، یک تقدیر الهی

تقدیر الهی شامل همه ویژگی‌ها، کیفیت‌ها و کلیه روابط میان موجودات است.

یکی از تقدیرات الهی اختیار داشتن انسان است؛ یعنی خداوند تعیین کرده که انسان کارهایش را با اختیار انجام دهد و کسی نمی‌تواند این ویژگی ذاتی را از انسان بگیرد.

رابطه اختیار انسان با اراده خداوند

ابتدا با انواع علت‌ها آشنا می‌شویم:

علت	توضیح	مثال
عرضی	<ul style="list-style-type: none"> هرگاه چند عامل به صورت مجموعه و در کنار هم و با همکاری برای به وجود آمدن چیزی دخالت کنند. در این حالت هر عامل به طور مستقیم نقش خاصی بر عهده دارد. 	<ul style="list-style-type: none"> برای رویش گل باغبان آب حرارت همه با هم و در کنار هم دخالت دارند.
طولی	<ul style="list-style-type: none"> هرگاه تأثیر چند عامل به صورت اثرگذاری در یکدیگر باشد، یعنی عامل اول در عامل دوم، عامل دوم در عامل سوم و... اثر می‌گذارد تا اثر عامل اول را به معلول منتقل کند. علت‌ها در این حالت در یک ردیف نیستند، بلکه در مرتبه‌های مختلف قرار دارند. 	<p>نوشتن:</p> <ol style="list-style-type: none"> ۱- قلم با حرکت خود روی صفحات می‌نویسد. ۲- دست انسان که قلم را حرکت می‌دهد. ۳- ساختار عصبی بدن که موجب حرکت دست می‌شود. ۴- اراده انسان که مقدم بر سه علت قبل است. ۵- نفس یا روح که اراده از آن پدید می‌آید.

- وجود اختیار انسان ناشی از اراده و خواست خداست؛ یعنی اراده ما و عملی که از ما سر می‌زند وابسته به اراده خداوند است.
- اراده انسان در طول اراده خداست و با آن منافاتی ندارد.

درس ۶ سنت‌های خداوند در زندگی

سنت‌های الهی

«قانونمندی جهان» خلقت فقط به پدیده‌های طبیعی اختصاص ندارد و زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها را هم در بر می‌گیرد. قرآن کریم این قوانین را سنت‌های الهی می‌داند و مردم را به شناخت آن‌ها، به خصوص سنت‌های مربوط به زندگی انسان دعوت نموده است.

شناخت قوانین جهان خلقت

- ◀ از طریق علمی مثل فیزیک، شیمی و زیست‌شناسی است.
- ◀ باعث آشنایی ما با نشانه‌های الهی و بهره‌گیری از طبیعت می‌شود.

شناخت قوانین حاکم بر زندگی انسان‌ها

- ◀ موجب نگرش صحیح ما به تلخی‌ها و شیرینی‌ها و ... به طور کلی همهٔ حوادث زندگی می‌شود.
- ◀ دیدگاه ما را نسبت به وقایع و حوادث جهان از دیگران ممتاز می‌سازد.
- ◀ در روابطمان با خدا، خود و خلقت و دیگران تأثیر بسزایی دارد.

۱- سنت ابتلاء

- ابتلاء در لغت به معنی «امتحان» است.
- در اصطلاح یعنی «قراردادن فرد در تنگنا یا موقعیتی که صفات درونی خود را بروز دهد» و «درستی یا نادرستی ادعایش مشخص شود».

تفاوت امتحان الهی و بشری

- ◀ در امتحان بشری، ما غالباً از درون افراد بی‌خبر هستیم و می‌کوشیم با امتحان آن را دریابیم.
- ◀ در امتحان الهی اگرچه خداوند از درون افراد آگاه است، اما برای رشد دادن و به ظهور رساندن استعدادها انجام می‌شود.

ویژگی‌های سنت ابتلاء

- ۱ عام‌ترین و فراگیرترین قانون خداوند است.
- ۲ ثابت و همیشگی است.
- ۳ شامل همهٔ انسان‌ها در همهٔ دوران‌ها می‌شود.
- ۴ هویت و شخصیت انسان با این ابتلائات ساخته و شناخته می‌شود.
- ۵ موفقیت در هر مرحله، سبب ورود به مرحلهٔ بالاتری می‌شود.
- ۶ انسان به وسیلهٔ هر امر خیر یا شری امتحان می‌شود.

آیا مردم گمان کردند رها می‌شوند
همین که بگویند ایمان آوردیم
و آزمایش نمی‌شوند؟

﴿ احسب الناس ان یترکوا
ان یقولوا آمنا
و هم لا یفتنون ﴾

پیام آیه

❶ هر کسی ادعای ایمان کند، مورد امتحان قرار می‌گیرد. (یفتنون)

❷ ادعای ایمان به تنهایی برای پذیرفته شدن ایمان کافی نیست و بدون امتحان چنین ادعایی رد می‌شود.

هر کسی طعم مرگ را می‌چشد
و قطعاً ما شما را با شر و خیر می‌آزماییم
و به سوی ما بازگردانده می‌شوید.

﴿ کُلّ نفسٍ ذائقة الموت
و نبلوکم بالشرّ و الخیر فتنهً
و الینا ترجعون ﴾

پیام آیه

❶ هر انسانی، در زندگی خود همواره به وسیله امور خیر یا با امور شر در معرض امتحان است.

❷ سنت امتحان و ابتلاء عام و فراگیر است و شامل همه انسان‌ها در همه زمان‌ها است.

❸ هر حادثه تلخ یا شیرین در زندگی تصادفی نیست و این حوادث برای امتحان انسان‌ها است.

حدیث امام صادق (ع)

به راستی که مؤمن
به منزله کفه ترازو است.
هر اندازه ایمانش افزوده شود،
امتحانانش نیز سنگین‌تر می‌شود.

«أَمَّا الْمُؤْمِنُ
بِمَنْزِلَةِ كِفَّةِ الْمِيزَانِ
كَلَّمَا زِيدَ فِي إِيْمَانِهِ
زِيدَ فِي بَلَاءِهِ»

پیام حدیث

❶ میان مراتب ایمان و مراتب امتحان، رابطه مستقیمی وجود دارد.

❷ قبول شدن در امتحان الهی سبب بالاتر رفتن درجه و رفتن به مرحله‌ای بالاتر در امتحان و ایمان فرد می‌شود.

❸ حدیث با دو آیه مربوط به سنت ابتلاء تناسب معنایی دارد.

۲- سنت امداد عام الهی

❶ دسته‌ای به ندای حقیقت پاسخ مثبت می‌دهند و هدایت الهی را می‌پذیرند.

❷ دسته‌ای لجاجت می‌ورزند و در مقابل حق می‌ایستند.

- سنت الهی این است که هر کس، هر کدام از این دو راه را برگزیند، بتواند از همین امکانات استفاده کند تا در همان مسیری که انتخاب کرده پیش رود و باطن خود را آشکار کند.
- در واقع خداوند امکانات و لوازم رسیدن به خواسته‌ها و هدف‌های هر دو گروه را یکسان فراهم کرده است. کسی که راه حق را برمی‌گزیند، لوازم و امکانات رسیدن به حق را می‌یابد و مراتب کمال را می‌پیماید و کسی که فقط دنیا را انتخاب کرده و برای آن تلاش می‌کند، همان را به دست می‌آورد.

موضوع: سنت عام امداد الهی

اسراء، ۲۰

﴿كَلَّا مَهْدٌ هُوَآءُ وَ هُوَآءُ
 مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ
 وَ مَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا﴾

هر یک از اینان و آنان (خواهان آخرت دنیا) را مدد می‌رسانیم
 از عطای پروردگارت
 و عطای پروردگارت [از کسی] منع نشده است.

پیام‌آیه

- ۱ رحمت واسعة الهی به همه افراد جامعه، چه نیکوکار و چه بدکار به صورت یکسان کمک می‌کند. (نمده)
- ۲ خداوند لوازم و امکانات نیکوکاران و بدکاران را در دنیا فراهم می‌کند.
- ۳ این سنت برگرفته از صفت «رحمت واسعة الهی» است.

هود، ۱۵ و ۱۶

«کسانی که زندگی دنیا و تجملات آن را بخواهند، حاصل کارهایشان را در همین دنیا به آنان می‌دهیم و کم و کاستی نخواهند دید. اما اینان در آخرت جز آتش دوزخ ندارند و هر چه در دنیا کرده‌اند بر باد رفته و آن چه را که انجام می‌دهند، باطل است.»

پیام‌آیات

- ۱ روی آوردن دنیا و لذت‌های دنیوی به برخی انسان‌های گناهکار نشانه لطف خداوند نیست.
- ۲ امداد الهی به همه افراد، چه نیکوکار و چه بدکار یکسان می‌رسد.
- ۳ انسان‌ها عواقب انتخاب‌های خود را در آخرت مشاهده خواهند کرد.

۳- سنت امداد خاص (توفیق الهی)

امداد خاص خدای متعال نسبت به آنان که با نیت پاک قدم در راه حق گذارند و سعادت جهان آخرت و رضایت پروردگار را هدف خود قرار دهند را توفیق الهی می‌گوییم. در فرهنگ قرآن کریم، توفیق یعنی «آسان نمودن»، همراه با سعی و تلاش انسان. خداوند شرایط و اسباب را چنان فراهم می‌سازد که انسان آسان‌تر به مقصد برسد.

جلوه‌های توفیق الهی

- ← نصرت و هدایت الهی به دنبال تلاش و مجاهدت است. خداوند، انسان تلاشگر را حمایت می‌کند و با پشتیبانی خود پیش می‌برد.
- ← ایجاد زمینه مناسب برای رشد و تعالی شخص مؤمن، مانند دوست خوب یافتن
- در کسب توفیق الهی عامل درونی هم نقش تعیین‌کننده دارد.

مثال دو نفر آیات قرآن را از پیامبر ﷺ می‌شنیدند، اما آیات ایمان یکی را تقویت می‌کرد، ولی بر لجاجت و کفر دیگری می‌افزود.

موضوع: سنت «امداد خاص» یا توفیق الهی

عنکبوت، ۶۹

﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا
وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾
و کسانی که در راه ما جهاد [و تلاش] کنند
حتماً آنان را به راه‌های خود هدایت می‌کنیم
و در حقیقت خداوند با نیکوکاران است.

پیام‌آیه

۱ خداوند، کسانی را که در راه او قدم بردارند، به طور خاص کمک می‌کند.
۲ شرط رسیدن نصرت و هدایت الهی، داشتن تلاش و مجاهدت درست در راه خداوند است.

۴- سنت سبقت رحمت بر غضب

خداوند به دلیل محبت با بندگان، به همه چه نیکوکار و چه بدکار، به لطف و مهربانی رفتار می‌کند؛ یعنی حتی وقتی بر کسی غضب می‌کند، باز هم از دریچهٔ لطف و رحمت است.
خداوند به بندگان خود اعلام کرده است: «پروردگار شما، رحمت را بر خود واجب کرده است.»

← **نمونه‌های سبقت رحمت بر غضب**

۱ آموزش گناهان با توبه
۲ آموزش برخی گناهان با انجام کار نیک
۳ حفظ آبروی بندهٔ گناهکار
۴ پذیرش عبادت اندک
۵ رضایت سریع از کسی که طلب آموزش کرده است.

← **دو نمونهٔ مهم از سبقت رحمت بر غضب**

۱ وقتی انسان نیکی انجام می‌دهد، خداوند به فرشته‌اش فرمان می‌دهد فوراً آن را ثبت کند، ولی اگر گناهی انجام دهد، از فرشته‌اش می‌خواهد صبر کند تا بنده توبه کند و آن کار را جبران کند.
۲ خداوند پاداش عمل نیک را چند برابر می‌دهد، ولی کار بد به اندازهٔ خودش جزا داده می‌شود.

موضوع: سنت «سبقت رحمت بر غضب»

انعام، ۱۶۰

﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ
فَلَهُ عَشْرَ امْتَالِهَا
وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ
فَلَا يَجْزِي أَلَّا مِثْلَهَا
وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ﴾
کسی که کار نیکی بیاورد،
ده برابر آن [پاداش] می‌گیرد
و کسی که کار بدی بیاورد،
جز به اندازهٔ آن کیفر نمی‌شود
و بر آنان ستم نمی‌شود.

پیام‌آیه

۱ خداوند پاداش کار نیک را چند برابر و کیفر کار بد را به اندازهٔ خودش می‌دهد و این نشانهٔ سبقت رحمت بر غضب الهی است.

۲ در پاداش و کیفر به هیچ انسانی ظلم نمی‌شود؛ این موضوع بیانگر اختیار انسان است.

الف) سنت املاء یا امهال

انسانی که به دام گناه می‌افتد، خداوند برای او شرایطی فراهم می‌کند که توبه کند، حتی اگر چند بار این اتفاق بیفتد. اما اگر کسی چنان در گناه و باطل پیش رود که از کار خود خرسند باشد و با حق دشمنی و لجاجت ورزد، خداوند به او فرصتی می‌دهد تا با این فرصت در تاریکی بیشتر غوطه‌ور شود.

● مهلت و امکانات الهی با اختیار گناهکاران به صورت بلای الهی جلوه‌گر می‌شود و بار گناهان آنان را سنگین می‌کند.

● این سنت حاکم بر زندگی معاندان و غرق‌شدگان در گناه است.

موضوع: سنت «املاء» یا «امهال»

آل عمران، ۱۷۸

و لا یحسبن الّذین کفروا
 أنّما تملى لهم خیرٌ لّانفسهم
 أنّما تملى لهم لیزدادوا أنّما
 و لهم عذابٌ مهینٌ

آنان که کافر شدند، تصور نکنند که
 اگر به آنان مهلت می‌دهیم، به نفع آن‌هاست.
 فقط [به این خاطر] به آنان مهلت می‌دهیم تا بر گناهان
 خود بیفزایند
 و برای آن‌ها عذابی خوارکننده است.

پیام‌آیه

ⓘ خداوند به کافران مهلت می‌دهد (تملی) و آنان از این مهلت، برای غوطه‌ور شدن در تاریکی استفاده می‌کنند.

ⓘ نتیجه استفاده نادرست از مهلت الهی و غوطه‌ور شدن در گناه، درافتادن به عذاب سخت الهی است.

ⓘ انسان بدکار با انتخاب و اختیار خود از مهلت‌ها نادرست استفاده می‌کند.

ب) سنت استدراج

گاهی خداوند علاوه بر مهلت‌دادن به گمراهان، به امکانات آنان اضافه می‌کند و آنان با اصرار بر گناه بیشتر در فساد فرو می‌روند و «به تدریج» به هلاکت ابدی نزدیک‌تر می‌شوند. چنین حالت تدریجی را سنت استدراج می‌گویند.

نکته قرار گرفتن در مسیر سنت املاء و استدراج نتیجه «عمل خود انسان‌هاست». (اختیار انسان)

موضوع: سنت «استدراج»

اعراف، ۱۸۲ و ۱۸۳

و الّذین کذبوا بآیاتنا
 سنستدرّجهم
 من حیث لا یعلمون
 و املی لهم أنّ یدّی متینٌ

و کسانی که آیات ما را تکذیب کردند
 به تدریج گرفتار عذابشان خواهیم کرد،
 از آن راه که نمی‌دانند
 و به آن‌ها مهلت می‌دهم، همانا تدبیر من استوار است.

پیام آیات

❶ برخی گناهکاران به دست خویش، خود را در معرض هلاکت قرار می‌دهند و به تدریج گرفتار عذاب می‌شوند.

❷ یکی از عوامل گرفتارشدن به استدراج، تکذیب آیات الهی است.

❸ سنت استدراج بر تدبیر الهی استوار است.

حدیث امام صادق علیه السلام

«هنگامی که خداوند خیر بنده‌اش را بخواهد، اگر بنده گناهی مرتکب شود او را گوشمالی می‌دهد تا به یاد توبه بیفتد و هنگامی که شر بنده‌اش [بنده‌ای که غرق گناه شده است] را بخواهد، بعد از انجام گناه نعمتی به او می‌بخشد تا استغفار را فراموش کند و به راه خود ادامه دهد. این همان است که خداوند فرموده: ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾»

حدیث امام علی علیه السلام

«چه بسا احسان پیاپی خدا، کسی را گرفتار کند و پرده‌پوشی خدا او را مغرور سازد و با ستایش مردم فریب خورد و خدا هیچ کس را همانند کسی که به او مهلت داده، امتحان و آزمایش نکرده است.»

پیام احادیث

سنت استدراج

۶- سنت تأثیر اعمال انسان در زندگی او

طبق رهنمود قرآن و پیشوایان دین آینده و زندگی هر فرد تحت تأثیر رفتارهای گذشته (خوب یا بد) اوست.

نمونه‌ها

❶ صلۀ رحم و محبت به خویشان و دادن صدقه، عمر را افزایش می‌دهد.

❷ قطع رحم و بی‌محبتی به خویشان، عمر را کاهش می‌دهد.

❸ احسان به والدین، امانتداری، لقمۀ حلال، آبدادن به درخت تشنه، سیراب کردن حیوانات و برطرف کردن اندوه و غصۀ دیگران زندگی را بهبود می‌دهد.

❹ ظلم به دیگران و افزایش گناه فردی یا اجتماعی، سبب نزول بلا و عدم استجاب دعا می‌شود.

❺ تقوا و ایمان واقعی سبب نزول برکات الهی می‌شود.

موضوع: سنت تأثیر نیکی یا بدی در سرنوشت

اعراف، ۹۶

﴿و لَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرَىٰ اٰمَنُوْا وَ اتَّقَوْا

لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم

بِرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْاَرْضِ

و لٰكِن كَذَّبُوْا فَاخَذْنَا مِنْهُم

مِمَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ﴾

و اگر مردم شهرها ایمان آورده و تقوا پیشه می‌کردند،

قطعاً برایشان می‌گشودیم

برکاتی از آسمان و زمین

ولی تکذیب کردند، پس آنان را گرفتار ساختیم

به [کیفر] آنچه مرتکب می‌شدند.

پیام آیه

- ❶ مطابق با قانون الهی، آینده انسان براساس اعمال امروز او رقم می خورد.
- ❷ گناهان اجتماعی سبب کیفر برای جامعه می شود. (تکذیب آیات الهی)
- ❸ اگر جامعه تقوا و ایمان داشته باشد، از جهت مادی و معنوی لیاقت برکت یافتن را پیدا می کند.

حدیث امام صادق علیه السلام

«من يموت بالذنوب	کسانی که به واسطه گناه می میرند،
اکثر ممّن يموت بالآجال	از کسانی که به واسطه سرآمد عمرشان می میرند، بیشترند
و من يعيش بالاحسان	و کسانی که به سبب نیکوکاری زندگی دراز دارند،
اکثر ممّن يعيش بالاعمار»	از کسانی که به عمر اصلی زندگی می کنند، بیشترند.

پیام حدیث

- ❶ آینده زندگی انسان تحت تأثیر رفتارها و اعمال گذشته اوست.
- ❷ یکی از عوامل طول عمر انسان، نیکوکاری در زندگی است و بدکاری سبب کاهش طول عمر می شود.

● سرآغاز حرکت (قدم اول) به سوی رشد و کمال ← اندیشه و تفکر است.

● گام دوم برای کسب کمالات و مدارج معنوی ← انجام دادن مجموعه‌ای از کارها (واجبات) و ترک برخی امور (محرمات)

در این مسیر خداوند، قدرتمندترین قدرتمندان، پشتیبان ماست.

موضوع: شرط ورود به رحمت و فضل الهی

نساء، ۱۷۵

﴿فَمَا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسِيَدِ خَلْمٍ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمُ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾

و اما کسانی که به خدا گرویدند
و به او تمسک جستند، به زودی [خدا] آنان را در جوار رحمت
و فضلی از جانب خویش درآورد
و ایشان را به سوی خود، به راهی راست، هدایت کند.

پیام‌آیه

1 در مسیر رشد و کمال خداوند هدایتگر و کمک‌کننده انسان است.

2 از آثار و نتایج «ایمان به خداوند» و «تمسک به خدا»، «وارد شدن در رحمت و فضل الهی» و «هدایت به راه راست» می‌باشد.

درس بازگشت

● تصمیم به بازگشت از مسیری که به غلط پیموده شده و آثار زیانباری داشته است، «توبه» نام دارد. خدای متعال به حضرت داود علیه السلام فرمود:

«ای داود! اگر روی گردانان از من می‌دانستند که چگونه انتظار آن‌ها را می‌کشم و شوق بازگشتشان را دارم، بدون شک از شوق آمدن به سوی من جان می‌دادند و بندیدند وجودشان از محبت من، از هم می‌گسست.»

عبدی آزاد

بشر بن حارث در خانه‌اش بساط عیش و می‌گساری پهن کرده بود. امام کاظم علیه السلام از خدمتکار خانه پرسید: «صاحب این خانه بنده است یا آزاد؟» خدمتکار گفت: «آزاد». امام فرمود: «معلوم است که آزاد است. اگر بنده می‌بود، بندگی می‌کرد و حرمت صاحب خود را نگه می‌داشت.»

این سخن امام کاظم علیه السلام سبب شد بشر بن حارث پای‌برهنه دنبال گوینده سخن برود و در حضور او توبه کند و پرهیزکار شود.

انقلاب علیه خود

در میان مخلوقات انسان تنها، موجودی است که

- ◀ در مقابل عوامل بیرونی ایستادگی می‌کند.
- ◀ می‌تواند در برابر عوامل درونی ایستادگی کند.
- ◀ حتی علیه خود انقلاب کند.

معنی انقلاب علیه خود

۱ انسان می‌تواند با پیروی از عقل، علیه تمایلات ناپسند خود قیام کند.

۲ انسان می‌تواند با پیروی از نفس اماره و انجام گناه، از فرمان‌های خداوند سرپیچی کند و به خود ستم روا کند.

حقیقت توبه

توبه

- ◀ در لغت یعنی «بازگشت».
  - ◀ در مورد بندگان، به معنی «بازگشت از گناه به سوی خدا» و «قرار گرفتن در دامن عفو و رحمت است».
- اگر انسان بعد از انجام گناه در دلش احساس پشیمانی کند، توبه انجام شده و گناه بخشیده می‌شود. گفتن استغفرالله بدون پشیمانی در قلب فایده‌ای ندارد.

حدیث امام باقر علیه السلام

«برای توبه کردن، پشیمانی کافی است.»

پیام حدیث

حقیقت توبه، پشیمانی واقعی در دل است.

توبه و پاکی

- گناه ← آلودگی
  - توبه ← پاک شدن از آلودگی‌ها
- توبه گناهان را از قلب خارج می‌کند و آن را شست‌وشو می‌دهد. به توبه «پیرایش» یا «تخلیه» می‌گویند.

حدیث پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

«التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ»
کسی که از گناه توبه کرده مانند کسی است که هیچ گناهی نکرده است.

پیام حدیث

با توبه واقعی انسان از گناه پاک می‌شود.

حدیث حضرت علی علیه السلام

«التَّوْبَةُ تَطَهَّرُ الْقُلُوبَ وَ تَغْسِلُ الذُّنُوبَ»
توبه دل‌ها را پاک می‌کند و گناهان را می‌شوید.

پیام حدیث

توبه نقش شست‌وشو و تخلیه گناهان از قلب را انجام می‌دهد.

نکته و توضیح	حدیث یا آیه
۱- با توبه همه گناهان حتی شرک هم آمرزیده می‌شود.	زمر، ۵۳ «قل یا عبادى الذین اسرفوا علی انفسهم بگو ای بندگانم که زیاده به خود ستم روا داشته‌اید لا تقنطوا من رحمة الله از رحمت الهی ناامید نباشید ان الله یغفر الذنوب جميعاً خداوند همه گناهان را می‌بخشد، انه هو الغفور الرحیم چرا که او آمرزنده مهربان است.»
۲- توبه نه تنها گناهان را پاک می‌کند، بلکه به همراه ایمان و عمل صالح، گناهان را به حسنات تبدیل می‌کند.	خداوند می‌فرماید: «کسی که بازگردد و ایمان آورد و عمل صالح انجام دهد، خداوند گناهان آنان را به حسنات تبدیل می‌کند، زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است.»
۳- توبه در جوانی آسان‌تر است و خداوند توبهٔ جوانان را بسیار دوست دارد.	پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> فرمود: «کسی نزد من محبوب‌تر از جوان توبه‌کار نیست.»
۴- در توبه همیشه باز است، اما توفیق توبه همواره میسر نیست. باید لحظه‌های توفیق را شکار کرد و خود را در دامن مهر خداوند گذاشت.	-
۵- تکرار توبه، اگر واقعی باشد، به معنی دور شدن از خداوند نیست، بلکه موجب محبوب شدن انسان نزد خداوند و جلب رحمت او می‌شود. اگر کسی گناه کرد و توبه کرد، اما توبه‌اش را شکست و دوباره گناه کرد مانعی ندارد که دوباره توبه کند. خداوند کسی را که فوراً از گناه خود ناراحت می‌شود و بسیار توبه می‌کند، دوست دارد.	بقره، ۲۲۲ «ان الله یحب التوابین خداوند کسانی را که زیاد توبه می‌کنند، دوست دارد. و یحب المتطهرین و پاکیزگان را دوست دارد.»

حیله‌های شیطان

حیلهٔ شیطان	مثال
۱- انسان را با وعدهٔ «گناه کن و بعد توبه کن!» به سوی گناه می‌کشد و وقتی آلوده شد از رحمت الهی مأیوسش می‌کند. در این حالت انسان می‌گوید که پروندهٔ عملم این قدر سیاه شده است که توبه‌ام پذیرفته نیست. انسان هر چه قدر بد باشد اگر واقعاً توبه کند توبه‌اش پذیرفته است.	انسان می‌گوید: «آب که از سر گذشت چه یک وجب، چه صد وجب.»

مثال	حیله شیطان
فرد گنهکار دائماً به خود می‌گوید «به زودی توبه می‌کنم» و این گفته را تکرار می‌کند تا میل توبه در او خاموش شود.	۲- انسان را به تسویف می‌کشانند. «تسویف از ریشه سوف یعنی امروز و فردا کردن» این حیله شیطان بیشتر برای گمراه کردن جوانان است و به او می‌گوید تو جوانی و فرصت توبه داری. این یک دام است و سبب عادت جوان به گناه می‌شود. شاید گناه این قدر بر روح انسان غلبه کند که هیچ وقت قلباً نتواند پشیمان شود.
شیطان از همان ابتدا، انسان را به رابطه نامشروع با جنس مخالف دعوت نمی‌کند، بلکه اول سخن از یک دوستی ساده است، اما در گام‌های بعدی چنان این دوستی را پیش می‌برد که فرد غرق در گناه شود.	۳- انسان را گام‌به‌گام و آهسته به سوی گناه می‌کشانند تا متوجه زشتی و قبح گناه نشود و اقدام به توبه نکند.

مراحل تکمیل توبه

۱- عدم تکرار گناه

توبه‌کننده تلاش می‌کند دیگر به سراغ گناه نرود، زیرا انجام آن شکستن توبه است و باید باز هم توبه کند. اظهار ندامت ظاهری و گفتن استغفرالله در حال انجام گناه پذیرفته نیست و استغفار را بی‌خاصیت می‌کند.

حدیث امام رضا

کسی که از گناهی استغفار کند
و در عین حال انجامش دهد،
مانند کسی است که پروردگارش را مسخره کرده است.

«المستغفر من الذنب
و یفعله
کالمستهزئ برئبه»

۲- جبران حقوق الهی و حقوق مردم

توبه‌کننده تلاش می‌کند حقوقی را که با گناه خود ضایع کرده است، جبران نماید.

الف) حقوق خداوند: مهم‌ترین حق خداوند حق اطاعت و بندگی اوست. توبه‌کننده باید بکوشد کوتاهی‌های خود در پیشگاه خداوند را جبران کند. اگر شخص توبه‌کننده تلاش خود را انجام دهد، خداوند گناهی را که نتواند جبران کند، عفو می‌کند.

مثال نمازها و روزه‌های ترک‌شده را به تدریج قضا کند.

ب) حقوق مردم: توبه‌کننده باید بکوشد اگر ستمی کرده را جبران نماید و حقوق مادی یا معنوی مردم را جبران کند. اگر به آن‌ها دسترسی ندارد، از طرف آن‌ها صدقه دهد و برایشان دعای خیر کند.

نکته حقوق معنوی مردم از حقوق مادی آن‌ها بسیار مهم‌تر است.

مثال • با دروغ و غیبت و تهمت آبروی کسی رفته باشد.

• قلب پدر و مادر با بی‌حرمتی فرزند شکسته شود.

• با توزیع کتاب یا شبکه اجتماعی گمراه‌کننده فساد و تباهی در جامعه گسترش یابد.

توبه اجتماعی

• اگر جامعه در برخی ابعاد از مسیر توحید و عبادت خارج شود، نیازمند بازگشت و اصلاح دینی «توبه اجتماعی» است.

● انحراف اجتماعی در همان مراحل ابتدایی باید اصلاح شوند. مهم‌ترین راه اصلاح وظیفه‌ امر به معروف و نهی از منکر است.

● اگر مردم در مقابل گناهان اجتماعی کوتاهی کنند، اصلاح مشکل می‌شود و نیاز به تلاش‌های بزرگ است تا جایی که انسان‌های بزرگی جان و مال خود را تقدیم کنند تا جامعه اصلاح شود.

👉 **تا چه زمانی برای توبه کردن فرصت داریم؟**

● سراسر عمر ظرف زمان توبه است.

خصوصیت دوران جوانی

👉 دوره انعطاف‌پذیری و تحول و دگرگونی است.

👉 پاک کردن خصلت‌های بد آسان‌تر است.

بهترین زمان توبه «جوانی» است، زیرا خارج کردن صفات ناپسند در پیری بسیار مشکل است.

درس **احکام الهی در زندگی امروز**

موضوع: سعادت در زندگی

شمس، ۹

به یقین هر کسی خود را تزکیه کرد، رستگار شد.

👉 **قد افلح من زگاها**

پیام‌آیه

رستگاری نتیجه پاک شدن انسان از آلودگی‌ها است.

تزکیه نفس

👉 با توبه آغاز می‌شود.

👉 برای تداوم آن باید به دستورات الهی عمل کرد.

احکام اسلامی

👉 زندگی سالم را در دنیا تضمین می‌کند.

👉 سعادت و نیک‌بختی اخروی را تأمین می‌کند.

نکته نمی‌توان بایدها و نبایدهای دینی و الهی را با قوانین بشری که اهداف کوچک و محدودی دارند، مقایسه کرد؛ زیرا خداوند می‌داند هر گناه مانع بزرگی در سر راه رسیدن به سعادت و نعمت‌های ابدی است. خداوند می‌فرماید:

۱ «هیچ کس نمی‌داند چه پاداش‌هایی که مایه روشنی چشم‌هاست برای آن‌ها نهفته شده، این پاداش کارهایی است که انجام می‌دادند.»

۲ «برای بندگان نیکوکارم چیزهایی ذخیره کرده‌ام که نه چشمی دیده و نه گوشی شنیده و نه به ذهن کسی خطور کرده است.»

پیام‌آیات

۱ خداوند میزان پاداش اعمال صالح را می‌داند.

۱ مراتب و درجات آخرت در دنیا قابل توصیف نیست.

● زندگی دینی مطمئن‌ترین شیوه و زندگی مورد اعتمادی است که پیش روی انسان خردمند و عاقبت‌اندیش قرار دارد.

﴿ ا فمّن اسّس بِنِیَانِهِ
 عَلٰی تَقْوٰی مِنَ اللّٰهِ
 وَ رِضْوَانٍ خَیْرٌ
 اَمْ مِنَ اسّسِ بِنِیَانِهِ
 عَلٰی شَفَا جُرْفٍ هَاۤیْرِ
 فَانْهَارَ بِهٖ فِی نَارٍ جَهَنَّمَ
 وَ اللّٰهُ لَا یَهْدِی الْقَوْمَ الظّٰلِمِیْنَ ﴾

آیا آن کس که بنیاد [کار] خود را
 بر پایهٔ تقوای الهی
 و خشنودی خدا نهاده، بهتر است
 یا کسی که بنای خود را
 بر لبهٔ پرتگاهی در حال سقوط ساخته
 و با آن در آتش دوزخ فرومی‌افتد؟
 و خداوند گروه ستمکاران را هدایت نمی‌کند.

پیام‌آیه

۱ بنای زندگی محکم بر مبنای «تقوای الهی» و «به دست آوردن خشنودی او» امکان‌پذیر است.
 ۲ اگر خشنودی و تقوای الهی در نتیجهٔ عمل نکردن به احکام خداوند نباشد، زندگی انسان بر لبهٔ پرتگاه دوزخ است.

۳ انسان با رعایت نکردن تقوای الهی به خودش ظلم می‌کند و با این ظلم، سعادت را از خودش می‌گیرد.

نکات مهم در مورد احکام دین

۱ میان نعمت‌های الهی در آخرت و باید و نبایدهای دین (احکام) ارتباط و هماهنگی برقرار است، گرچه این ارتباط برای ما قابل درک نباشد.

از هر راهی نمی‌توان به سعادت اخروی رسید، بلکه نیازمند زندگی جدی و عزم قوی و استوار است.

۲ اسلام در هر دوره و زمانه‌ای قابل اجراست، اما اگر جوامع دچار انحراف شوند، اسلام آن انحراف و خواسته‌ها را نمی‌پذیرد.

مثال اکثریت قوم لوط خواستهٔ نامشروع داشتند، ولی حضرت لوط علیه السلام در مقابل تمایلات انحرافی آنان ایستاد.

انحرافات جهان امروز

الف) قمار و شراب

این دو عمل نزد مردم عرب قبل از اسلام رایج بود. آنان از قماربازی و فروختن شراب سود بسیاری می‌کردند. اسلام این دو عمل را حرام اعلام کرد و خداوند این آیه را نازل فرمود:

﴿ یَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَ الْمِیْسِرِ
 قُلْ فِیْهِمَا اِثْمٌ کَبِیْرٌ
 وَ مَنَافِعٌ لِّلنَّاسِ
 وَ اِثْمُهُمَا کَبِیْرٌ مِّنْ نَّفْعِهِمَا ﴾

از تو دربارهٔ شراب و قمار می‌پرسند
 بگو در آن دو گناهی بزرگ
 و منفعت‌هایی برای مردم است
 اما گناهشان بزرگ‌تر از منفعتشان است.

پیام آیه

- ❶ قماربازی و فروختن شراب منفعت‌های اقتصادی دارد.
- ❷ گناه شراب و قمار از منفعت‌های آن بسیار بیشتر است.
- ❸ مسلمانان این آیات را پذیرفتند، اما در زمان بنی‌عباس و بنی‌امیه بار دیگر شراب و قمار رواج یافت.

ضررهای قمار

- ❶ - یک کار بیهوده است.
- ❷ - پول و ثروت را در مسیری که هیچ فایده‌ای برای جامعه ندارد به کار می‌گیرد.
- ❸ - میان برنده و بازنده کینه و دشمنی به وجود می‌آورد.

ب) ارتباط جنسی خارج از چهارچوب شرع

- ❶ رایج شدن ارتباط نامشروع بازگشتی به دوران جاهلیت است و بنیان خانواده را متزلزل می‌کند.

قرآن کریم در مقابل این عمل ایستاد و آن را گناه کبیره شمرد؛ این حکم برای این است که

- ❶ موقعیت خانواده متزلزل نشود.
- ❷ سلامت جسمی و روحی مردم به خطر نیفتد.

موضوع: حفظ سلامت خانواده

اسراء، ۳۲

﴿و لا تقربوا الزّنی
انه کان فاحشاً
و ساء سیلاً﴾

به زنا نزدیک نشوید،
قطعاً آن عملی بسیار زشت
و راهی ناپسند است.

❷ خداوند نصیحتگر واقعی مردم است و تابلوی خطر را بالا برده است تا مردم به دام گناه گرفتار نشوند. بعضی می‌گویند: «چرا اسلام این قدر منع کردن و حرام کردن دارد؟»

پاسخ: این چنین نیست. در اسلام هزاران نوع ورزش و بازی حلال است. حتی ورزش به قصد آمادگی برای انجام وظایف الهی مستحب و دارای پاداش اخروی است. اسلام تنها ورزشی را که همراه با قمار باشد، منع می‌کند و بد می‌شمارد.

خداوند می‌فرماید: «... و بسا چیزی را خوش نمی‌دارید و آن برای شما خوب است و بسا چیزی را دوست می‌دارید و آن برای شما بد است و خدا می‌داند و شما نمی‌دانید.»

❸ هر دستور خدا، علت و دلایل خاصی دارد که «حکمت» آن حکم و دستور نامیده می‌شود.

انسان‌ها

- ❶ گاهی حکمت دستورات الهی را به دست می‌آورند.
- ❷ گاهی هم حکمت یک حکم الهی را نمی‌دانند.

باید توجه کنیم

- ❶ آن چه ما کشف می‌کنیم، در برابر علم بی‌نهایت الهی که وضع‌کننده این احکام است، بسیار ناچیز است.
- ❷ نباید چنین پنداریم با فهمیدن یکی از حکمت‌های الهی به همه حکمت‌های یک حکم الهی پی برده‌ایم.

زندگی در شرایط ویژه

فرهنگ و تمدن امروزی براساس دستورات الهی شکل نگرفته است، پس با بسیاری از عادت‌ها و دستورات دینی در تعارض است. این تعارض رعایت قوانین الهی را سخت کرده است. انسان چون می‌داند این قوانین فرمان خداست، باید با توکل و اعتماد به نفس بالا وارد عمل شود.

با عمل به احکام الهی

- ← زمینه آگاهی دیگران نسبت به اسلام فراهم می‌شود.
- ← از اسلام در صحنه عمل و زندگی دفاع می‌کنیم.

۱- احکام اسلامی در عرصه فرهنگ و ارتباطات

فرهنگ، روح معنوی حاکم بر جامعه و نشان‌دهنده هویت و شخصیت آن است.

معیارهای ارزشمندی جامعه

- ← نوع اجزا و عناصر فرهنگی جامعه
- ← اعتقاد به خدا، یکتاپرستی، ایمان و اعتقاد به پیامبران الهی و اعتقاد به معاد و پابندی به آن
- ← توجه به عدالت و خردورزی، علم و دانش، عفاف و پاکدامنی و دوری از شهوت و غضب و پابندی به احکام و دستورات الهی

توضیح	حرام	حلال	مستحب	واجب	حکم
			x	در شرایط ویژه واجب کفایی	تولید فیلم سینمایی و تلویزیونی، مستند علمی تاریخی و اجتماعی به نیت اعتلای فرهنگ اسلامی و تربیت دینی
افرادی که توانایی علمی، فنی و مالی دارند باید اقدام کند. قاعده نفی سبیل			x	در مواردی واجب	ایجاد پایگاه‌های اینترنتی و شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی به منظور اشاعه فرهنگ اسلامی و مقابله با کفر و ابتذال
از مصادیق مهم عمل صالح و دارای پاداش اخروی بزرگ				واجب کفایی	تولید، توزیع و تبلیغ فیلم‌ها، لوح‌های فشرده، مجلات، روزنامه‌ها به منظور گسترش فرهنگ و معارف اسلامی و مبارزه با تهاجم فرهنگی و ابتذال اخلاقی
		x			موسیقی سنتی و کلاسیک و مدرن

توضیح	حرام	حلال	مستحب	واجب	حکم
	×				موسیقی که بی‌بندوباری و شهوت را تقویت و تحریک می‌کند.
		×			استفاده از ابزارها و آلات موسیقی برای اجرای سرودها و برنامه‌های فرهنگی
گناه بزرگ است و تماشاکردن و گوش‌دادن به آن‌ها نیز حرام است.	×				تولید، توزیع، تبلیغ فیلم‌هایی که دربردارنده تصاویر یا متونی است که موجب انحراف می‌شوند.
در این مجالس باید احکام دین مانند پوشش خانم‌ها رعایت شود.		×	اگر موجب تقویت صلّه رحم شود		شرکت در مجالس شادی و جشن عروسی

۲- احکام عرصه ورزش و بازی

توضیح	حرام	حلال	مستحب	واجب	حکم
پاداش اخروی نیز دارد.			×		پیش‌قدم شدن در بازی‌ها و ورزش‌های دسته‌جمعی برای تقویت رابطه صمیمانه
شرط‌بندی از امور زیان‌آور روحی و اجتماعی است.	×				شرط‌بندی در بازی‌ها و ورزش‌ها حتی معمولی
				واجب کفایی	فراهم کردن امکانات برای ورزش برای دور شدن افراد جامعه از فساد و بی‌بندوباری‌های دنیای کنونی
اگر به نیت روی آوردن به ورزش و سلامتی باشد از پاداش اخروی برخوردار است.		×			دادن جایزه توسط سازمان‌ها و نهادها به ورزشکاران

۳- احکام عرصه اقتصاد

در غرب سبکی از زندگی رایج است که

- ◀ مبتنی بر تولید انبوه کالا و مصرف فراوان
- ◀ توجه به رفاه بیش از حد و لذت‌های مادی است.

اثر سوء فرهنگ غرب

- ◀ مصرف بسیاری از منابع زمینی
- ◀ آسیب فراوان به محیط زیست

اقتصاد باید به گونه‌ای مدیریت شود تا به این اهداف برسیم

- ۱- استقلال اقتصادی و عدم سلطه بیگانگان
- ۲- پیشروی به سوی عدالت و قسط و کاهش فاصله طبقاتی
- ۳- حرکت به سوی آبادانی و عمران در عین دوری از دنیا زدگی و تجمل گرایی

به عنوان انسان مسلمان باید بکوشیم

- ۱- رزق و روزی حلال به خانه بیاوریم و از اموری که سبب ناپاک شدن روزی می شود خودداری کنیم.
- ۲- جامعه و بانک‌ها را از آلوده شدن به ربا دور نگه داریم. قبل از ورود به تجارت با احکام تجارت آشنا شویم تا دچار کسب حرام نشویم.
- ۳- از کالای ایرانی استفاده کنیم و کالای مرغوب در اختیار مردم قرار دهیم.
- ۴- از تخریب محیط زیست پیرامون خود جلوگیری کنیم و استفاده از سموم شیمیایی، پلاستیک را حداقل کنیم.
- ۵- از مدگرایی و تجمل در پوشش و سایر ابعاد زندگی دوری کرده و ساده‌زیستی پیشه کنیم.
- ۶- واجب است برای پیشرفت علمی، صنعتی و افزایش تولید داخلی تلاش کنیم و در مصرف منابع کشور حداکثر قناعت را پیشه سازیم.

حدیث حضرت علی رضی الله عنه

ای گروه تاجران و بازرگانان

اول یادگیری مسائل شرعی تجارت، سپس تجارت کردن.

«یا معشر التجار»

الفقه ثم المتجر»

● اشرافی‌گری و تجمل‌گرایی از عوامل عقب‌ماندگی اقتصادی و فاصله طبقاتی است.

ضررهای اشرافی‌گری

- آثار منفی اقتصادی
- بی‌اعتمادی عمومی
- رواج تجمل‌گرایی و مصرف‌گرایی میان مردم

توضیح	حرام	حلال	مستحب	واجب	حکم
				×	نخریدن کالای خارجی که باعث وابستگی کشور می‌شود.
				×	اجتناب مسئولین و مدیران کشور از اشرافی‌گری و تجمل‌گرایی
				×	تلاش برای پیشرفت علمی و صنعتی و افزایش تولید داخلی
	×				اسراف در مصرف آب، بنزین، مواد غذایی، پوشاک، انرژی
				×	تنظیم روابط اقتصادی با کشورها برای جلوگیری از تحت فشار قرار دادن کشور ما
	×				تجارت به نفع رژیم صهیونیستی و وارد کردن و ترویج کالای صهیونیستی

گذر از عصر جاهلیت به عصر اسلام نیازمند

← تغییر در نگرش انسان‌ها

← تحول بنیادین در شیوه زندگی فردی و اجتماعی مردم

معیارهای تمدن اسلامی

آیه و حدیث	توضیحات	معیار
<p>بقره، ۶۲</p> <p>﴿من آمن بالله و الیوم الآخر و عمل صالحًا فلهم اجرهم عند ربهم و لا خوف علیهم و لا هم یحزنون﴾</p>	<p>رسول خدا ﷺ از ابتدا مردم را دعوت کرد و به مردم فرمود: ای مردم بگویید «معبودی جز الله نیست.» تا رستگار شوید.</p>	<p>۱- توحید و یکتاپرستی</p>
<p>بقره، ۶۲</p> <p>﴿من آمن بالله و الیوم الآخر و عمل صالحًا فلهم اجرهم عند ربهم و لا خوف علیهم و لا هم یحزنون﴾</p>	<p>رسول خدا ﷺ افق نگاه انسان‌ها را از محدوده دنیایی فراتر برد و آنان را با زندگی در آخرت آشنا کرد.</p>	<p>۲- اعتقاد به معاد و روز قیامت</p>
<p>نساء، ۵۹</p> <p>﴿یا ایها الذین آمنوا اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم﴾</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● رسول خدا ﷺ مأمور بود تا جامعه‌ای بنا نهد که بر پایه پذیرش ولایت الهی باشد نه حکومت ستمگران. ● خلفای بنی عباس و بنی امیه از دایره ولایت الهی خارج شدند و نه براساس دستورات الهی بلکه براساس امیال خود حکومت کردند. 	<p>۳- پذیرش ولایت الهی، پیامبر ﷺ و اولی الامر</p>
<p>حدید، ۲۵</p> <p>﴿لقد ارسلنا رسلنا بالبینات و انزلنا معهم الكتاب و المیزان لیقوم الناس بالقسط﴾</p> <p>پیامبر ﷺ فرمود: «برترین جهاد سخن حقی است که انسان در مقابل سلطانی ستمگر بر زبان آورد.»</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● یکی از مهم‌ترین اهداف پیامبر ﷺ برپایی جامعه عدالت‌محور بود. ● در جامعه عدالت‌محور مظلوم به آسانی حق خود را از ظالم می‌گیرد و امکان رشد برای همه انسان‌ها فراهم است. ● پیامبر ﷺ از هر فرصتی برای رفع تبعیض طبقاتی نظام جاهلی و برقراری فرهنگ برابری استفاده می‌کرد. ● قرآن کریم یکی از ویژگی‌های نمازگزاران را این می‌داند که در مال خود برای محرومان و فقیران، حق معینی قرار داده‌اند. ● قرآن کریم تکذیب‌کنندگان دین را کسانی می‌داند که یتیمان را از خود می‌دانند و دیگران را به اطعام مساکین تشویق نمی‌کند. ● بر اثر رفتار پیامبر ﷺ و بیانات قرآن، فاصله طبقاتی و فقر و بی‌توجهی به محرومان زشت شمرده می‌شد و مساوات و قسط ارزشی والا بود. 	<p>۴- برقراری عدالت در جامعه</p>

آیه و حدیث	توضیحات	معیار
<p>روم، ۲۱</p> <p>﴿و من آیاته ان خلق لکم من انفسکم ازواجًا لتسکنوا الیها و جعل بینکم مودّة و رحمةً انّ فی ذلك لآیاتٍ لقوم یتفکرون﴾</p>	<ul style="list-style-type: none"> یکی از اهداف پیامبر ﷺ، ارتقای جایگاه خانواده به عنوان کانون رشد و تربیت انسان‌ها و مانع اصلی فساد و تباهی بود. احیای منزلت زن و ارزش‌های اصیل او از عناصر اصلی این برنامه‌ها بود. در جاهلیت: <ul style="list-style-type: none"> زن مانند کالا تلقی می‌شد. زن از ارزش و کم‌ترین حقوق اجتماعی و حق مالکیت برخوردار نبود. تولد دختر سرافکندگی به دنبال داشت. 	<p>۵- ارتقای جایگاه خانواده</p>
<p>زمر، ۹</p> <p>﴿قل هل یتوی الذین یعلمون و الذین لا یعلمون اّما یتذکر اولوا الالباب﴾</p> <p>پیامبر ﷺ فرمود: «طلب علم بر هر مرد و زن مسلمان فریضه است.»</p>	<ul style="list-style-type: none"> در جامعهٔ زمان رسول خدا ﷺ نشانه‌هایی اندک از تعقل و تفکر و دانایی وجود داشت. ویژگی جامعهٔ جاهلی: <ul style="list-style-type: none"> سرشار از خرافات و مظاهر جهل بود. شعر می‌سرودند اما در مورد شراب و شکار و غارت برای آمدن باران، آتش می‌افروختند. در میان آنان ۱۷ نفر خواندن و نوشتن بلد بودند. پیامبر ﷺ جامعه را متحول کرد و به سوی علم‌آموزی سوق داد. اولین آیاتی که نازل شد دربارهٔ دانش و آموختن بود. دو عامل شکستن سد جاهلیت: <ol style="list-style-type: none"> نزول تدریجی آیات قرآن و دعوت مکرر آن به علم‌آموزی تشویق دائمی رسول خدا ﷺ به خردورزی 	<p>۶- توجه به دانایی و علم</p>

وضعیت معیار «عدالت اجتماعی» در تمدن اسلامی

گفت‌وگوی رستم فرخ‌زاد، فرمانده سپاه یزدگرد سوم با فرمانده سپاه مسلمانان بیانگر این موضوع در زمان تمدن اسلامی بود.

در این گفت‌وگو رستم می‌گوید: «در میان مردم ایران، سنتی از زمان اردشیر رایج شده که با دین شما سازگار نیست. کشاورز و پیشه‌ور حق ندارند به طبقهٔ بالاتر روند و از امتیازات آن برخوردار شوند. اگر این افراد در ردیف اشراف قرار گیرند، پا از گلیم خود درازتر خواهند کرد و با اعیان و اشراف به ستیز بر خواهند خاست.»

وضعیت معیار «ارتقای خانواده» در تمدن اسلامی

رفتار پیامبر ﷺ با دخترشان، فاطمه علیها السلام برای جامعهٔ آن روز و امروز آموزنده است.

ایشان در مورد فاطمه علیها السلام فرمود:

۱ بهترین زنان جهان چهار تن‌اند: «مریم، آسیه، خدیجه، فاطمه علیها السلام».

۲ خداوند از خشنودی فاطمه خشنود شده و از خشمش به خشم می‌آید.

۳ فاطمه پاره‌ای از تن من است، هر که او را بیازارد مرا آزرده است و هر کس مرا بیازارد، خدا را آزرده است.

• در خانواده پیامبر ﷺ زنان پایه‌پای مردان، تاریخ را رقم زده‌اند:

الف خدیجه رضی الله عنها حامی بزرگ پیامبر ﷺ

ب فاطمه رضی الله عنها همراه پدر و حامی بزرگ همسرش علی رضی الله عنه

ج زینب رضی الله عنها در کنار برادر و پیام‌رسان نهضت عاشورا

• حاکمان بنی‌امیه و بنی‌عباس حرمسرا تشکیل دادند و حقوق زنان را نادیده گرفتند؛ با این حال موقعیت زن و خانواده در تمدن اسلامی بسیار برتر از موقعیت زن در اروپا و سایر مناطق جهان بود.

حقوق زن در تمدن اسلامی

۱ حق مالکیت و کار داشتند.

۲ دسترنج آن‌ها به خودشان تعلق داشت و در اختیار همسر یا پدر قرار می‌گرفت.

۳ می‌توانستند ثروت خود را وقف امور عام‌المنفعه کنند.

۴ تحصیل برای زنان آزاد بود و دانشمندان بزرگی از زنان در جهان اسلام پیدا شدند.

۵ قرآن کریم تلقی درجه دوم بودن زن را به شدت نفی کرد.

وضعیت معیار «خردورزی و علم» در تمدن اسلامی

۱ سخن پیامبر ﷺ در مورد اهمیت علم‌آموزی: «کسی که دوست می‌دارد نگاهش به چهره کسانی افتد که از آتش دوزخ درامان‌اند، به جویندگان علم بنگرد. سوگند به کسی که جان من در دست قدرت اوست، هر شاگردی که برای تحصیل علم [نه به قصد شهرت و نه برای تظاهر و تفاخر] به خانه‌ی عالمی رفت و آمد کند در هر گامی ثواب و پاداش یک‌ساله‌ی عابد برای او منظور می‌گردد و برای هر قدمی که در این مسیر می‌نهد شهر آبادی در بهشت برای او آماده می‌سازند. بر روی زمین که راه می‌رود، زمین نیز برای او طلب آموزش می‌کند.»

۲ حضرت زهرا رضی الله عنها به زنی که برای پرسش سؤال‌هایی نزد او آمده بود فرمود: «من هم کارگزارم و خود را خادم خداوند قرار داده‌ام. مزد من در برابر هر سؤالی که پاسخ دهم، از مجموع مرورایدهایی که فاصله‌ی میان زمین و آسمان را پر کند بیشتر است. پس سزاوار است که از پرسش‌های تو احساس رنج و زحمت نکنم.»

۳ نیاکان ما در جهان اسلام توانستند علوم و دانش بشری را از چند شاخه‌ی محدود به پانصد شاخه برسانند. در بسیاری شهرها در کنار هر مسجد، مدرسه‌ای بنا کردند.

۴ یکی از بزرگ‌ترین دانشمندان تمدن اسلامی ابن‌سینا بود که آثارش از عوامل اصلی تحول اندیشه در اروپا و توجه بیشتر اروپاییان به تفکر فلسفی و دانش طبیعی بود. کتاب «شفا» از او یک دایرة‌المعارف در منطق و ریاضیات و علوم طبیعی و فلسفی است.

۵ در تمدن اسلامی در بهداشت وضع مسلمانان بسیار درخشان بود و دستورات ساده‌ای مثل وضو و غسل و احکام طهارت و نجاست دنیای اسلام را متحول کرد.

۶ از ویژگی‌های فرهنگی دوره‌ی اسلامی منحصرنبودن تحصیل علم به طبقه یا قشری خاص بود. زنان هم علم‌آموزی می‌کردند و جزء راویان حدیث به شمار می‌آمدند.

اروپا تاکنون شاهد سه تمدن بوده است

۱- تمدن اول قرن شش تا چهار قبل از میلاد در یونان باستان و روم باستان

۲- تمدن دوم در قرن چهارم میلادی آغاز شد، با گسترش مسیحیت در اروپا و آغاز حاکمیت کلیسا همراه بود و تا قرن ۱۵ و ۱۶ میلادی ادامه یافت.

۳- تمدن سوم با افول قدرت کلیسا در قرن‌های ۱۵ و ۱۶ شروع شد و هنوز ادامه دارد.

آشناسدن با نقاط ضعف و قوت تمدن غرب برای ما از دو جهت مطلوب است:

۱ هر قدر آگاهی و هوشیاری ما بیشتر باشد، قدرت تأثیرگذاری ما بیشتر خواهد شد.

۲ بررسی نقطه قوت و ضعف کمک می‌کند از نقطه قوت آن‌ها بهره‌مند شویم و از نقطه‌ضعف‌ها عبرت بگیریم.

زمینه‌های پیدایش تمدن جدید

۱- کلیسا و تعالیم تحریف شده

• تمدن دوم اروپا: تمدن دوره قرون وسطی، با روی آوردن به مسیحیت آغاز شد. با ظهور این تمدن مردم بت پرست اروپا به یک دین الهی معتقد شدند و اتحاد و یکپارچگی بر سرزمین اروپا حاکم شد.

• مبلغان مسیحی برای تبلیغ اعتقادات خود تشکیلات پیچیده‌ای به وجود آوردند.

نمونه اعتقاد نادرست مبلغان مسیحی

۱- آدم در بهشت اولیه مرتکب گناه شد و هر انسانی با گناه اولیه به دنیا می‌آید و برای پاک شدن پس از تولد باید غسل تعمید کند.

۲- مسیح خود را به عنوان تاوان گناهان بشریت فدا کرد و به دار آویخته شد.

۳- اعتراف به گناهان در حضور کشیش برای بخشیده شدن و به دست آوردن عفو ابدی

۴- عبادت و راز و نیاز با خدا به روز معینی در هفته اختصاص یافت.

۵- پس از ازدواج امکان جدایی زن و شوهر نیست و پیوندشان ابدی است.

۶- زن حق مالکیت ندارد و باید نام خانوادگی وی به نام خانوادگی شوهر تغییر یابد.

• پذیرش عقاید رهبران کلیسا در هر موضوعی حتی موضوعات علمی ضروری بود و مخالفت با آن کفر تلقی می‌شد.

• آنان نظریات دانشمندان گذشته در مورد زمین، خورشید و ستارگان را پذیرفته بودند و مخالفت با آن‌ها مخالفت با دین مسیح بود.

• رفتار رهبران اصلی کلیسا سبب شد که مردم گمان کنند:

- دین با خردورزی و علم مخالف است.

- دین با تجربه، تعقل و قانون و حقوق انسان‌ها مخالف است.

• دوگانگی رفتار رهبران کلیسا در مورد دوری از دنیا باعث بدبینی اروپاییان نسبت به کلیسا شد.

• آیین‌ها و اعتقادات و آداب و رسوم غلط کلیسا سبب شد اروپا در فقر و فساد و عقب‌ماندگی فرورود و دانشمندان برای راه چاره دست به مطالعه و تحقیق زدند.

۲- بهره‌گیری از تجربیات سایر تمدن‌ها

در حدود قرن هفتم میلادی و در اواسط قرون وسطی، تمدن اسلامی متولد شد و طی دو تا سه قرن به مرحله شکوفایی رسید. در این دوره، دانشمندان اروپایی از ثمرات تمدن اسلامی بهره‌برداری نمودند.

ثمرات آشنایی با تمدن اسلامی

← علاقه به پژوهش و آزمایش و تجربه افزایش یافت.

← نقادی رهبری کلیسا شروع شد.

← حقوق و قانون مورد توجه قرار گرفت.

← خردورزی در دستور کار قرار گرفت.

ویل دورانت بسیاری از هنرها و فنون برجسته اروپایی مثل معماری و اسلحه‌سازی را مدیون صنعتگران مسلمان می‌داند.

آثار و پیامدهای مثبت و منفی تمدن جدید در حوزه علم

آثار منفی	آثار مثبت
<p>۱- مصرف‌زدگی با ساخت ماشین‌آلات صنعتی تولید انبوه آغاز شد. تولید علاوه بر تأمین نیاز، وابسته به مصرف بیشتر بود. کارخانه‌داران با استفاده از جاذبه تبلیغات نیازهای کاذب به وجود آوردند. جدی‌ترین آسیب این رویه، تغییر الگوی زندگی و دل‌مشغولی دائمی مردم به کالاهای متنوع و گوناگونی است که هم‌روزه وارد بازار می‌شود. نتیجه این دیدگاه غالب، انسان را صرفاً یک موجود زنده طبیعی می‌بیند که صرفاً نیازهای مادی و طبیعی دارد.</p> <p>۲- نابودی طبیعت افزایش توان علمی بشر، توانایی وی برای بهره‌برداری از منابع طبیعی را به سرعت افزایش داد و باعث تخریب محیط زیست شد. در تمدن اسلامی زمین امانتی الهی است، ولی در تمدن غرب، زمین منبعی سرشار از ثروت است که بشر هیچ قید و بند و محدودیتی برای استفاده ندارد.</p> <p>۳- علم‌زدگی پیشرفت علم باعث شد این احساس به وجود آید که علم تجربی تنها رمز موفقیت و سعادت ملت‌هاست. بعد از چند قرن جوامع غربی در عرصه اخلاق شکست خوردند و دریافتند علم تجربی نمی‌تواند پاسخگوی همه نیازهای آن‌ها باشد. آن‌ها مکاتب و فرقه‌هایی به نام مکاتب عرفانی و معنوی ایجاد کردند که نتیجه‌ای جز سردرگمی بشر نداشتند.</p>	<p>۱- رشد سریع علم تولید علم در قرون اخیر جهشی فوق‌العاده یافته است. مثال اختراع صنعت چاپ، کشف الکتریسیته، ساخت ماشین، اختراع وسایل ارتباطی، راه‌اندازی شبکه‌های اینترنت، استخراج منابع طبیعی</p> <p>۲- توانایی بهره‌مندی بیشتر از طبیعت علم و تکنولوژی سبب شد بشر بتواند در طبیعت تصرف فوق‌العاده کند.</p> <p>۲- توانایی بهره‌مندی بیشتر از طبیعت علم و تکنولوژی سبب شد بشر بتواند در طبیعت تصرف فوق‌العاده کند.</p> <p>مثال نفت را از اعماق زمین بیرون بکشد، معادن را استخراج کند، کوه‌ها را برای ساختن تونل‌ها بشکافد.</p>

مسئولیت مسلمانان در حوزه علم

۱- تلاش برای پیشگام شدن در علم و فناوری

پیشرفت علمی پایه‌های استقلال یک ملت را تقویت می‌کند و مانع تسلط بیگانگان می‌شود. هر یک از ما باید بکوشیم استعداد خود را به کار گیریم تا در علم، توجه دیگر ملت‌ها را جلب کنیم.

پیشرفت‌های ملت ایران

← پزشکی و سلول‌های بنیادی

← فناوری و نانو و هسته‌ای

← صنایع نفت، پتروشیمی، سدسازی

۲- حضور مؤثر و فعال در جامعه جهانی

جوامع غربی در مسیر معنویت شکست خورده‌اند و به شدت به دنبال راه و مکتبی هستند که نجات‌بخش آنان باشد. پیام اسلام پیامی مطابق با فطرت انسان‌هاست.

هر انسان حقیقت‌طلب که دعوت قرآن را بشنود به طور طبیعی جذب می‌شود و هر حقیقت‌جویی به سیمای واقعی حضرت پیامبر ﷺ برسد در برابر عظمت وی تعظیم می‌کند.

لازم است ما این پیام‌رهایی‌بخش را با همان شیوه‌های رسول خدا ﷺ به دیگران رساند، در جهان تبلیغ کنیم و به دیگران برسانیم.

۳- ترسیم چهره عقلانی و منطقی دین اسلام

● میان یک پیام و روش تبلیغ آن باید تناسب منطقی و معقول برقرار باشد. حق را نمی‌توان با روش‌های نادرست به دیگران رساند.

● دین اسلام یک دین منطقی و استدلالی است و هر آموزه و حکم براساس آن حکمت الهی تنظیم شده است.

● دین اسلام را نمی‌توان با تعصب‌های جاهلانه یا با روش‌های فریبکارانه تبلیغ کرد و نظر مردم را جلب نمود.

تدبیر در قرآن

موضوع: روش‌های درست دعوت مردم

نحل، ۱۲۵

﴿أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ﴾

بالحكمة و الموعظة الحسنة

و جادلهم بالتی هی احسن ﴿﴾

به راه پروردگارت دعوت کن

با دانش استوار و اندرز نیکو

و با آنان به شیوه‌ای که نیکوتر است، مجادله نما.

روش اول: دعوت با دانش استوار و استدلال

روش دوم: دعوت با اندرز نیکو و نصیحت

روش سوم: دعوت به وسیله مجادله احسن

آثار منفی	آثار مثبت
<p>۱- ظهور ظلم فراگیر و پدیده استعمار</p> <p>● تولید انبوه کالا در کشورهای غربی نیازمند منابع طبیعی دیگر کشورها بود. سرمایه‌داران به بهانه استعمار (آباد کردن)، بسیاری از کشورهای آسیایی و آفریقایی را اشغال کردند.</p> <p>● دوره استعمار دوره غارت علنی ثروت ملت‌ها بود و تا آخر قرن بیستم ادامه داشت. میلیون‌ها آفریقایی ربوده شدند و به عنوان برده و اادار به کار طاقت‌فرسا شدند.</p> <p>● با بیداری ملت‌ها نهضت‌های ضداستعماری به تدریج سراسر آفریقا، آسیا و آمریکای لاتین را فراگرفت. دولت‌های غربی دست از استعمار برداشتند و «استعمار نو» شکل گرفت.</p> <p>در استعمار نو، کشورهای غربی با استفاده از قدرت خود افراد وابسته را در برخی کشورها به قدرت رساندند تا اهداف آنان را انجام دهند.</p> <p>۲- افزایش فاصله میان انسان‌های فقیر و غنی در جهان</p> <p>با شکل‌گیری نظام سیاسی جدید صاحبان سرمایه، منابع طبیعی را در جهان غارت کردند و کالاهای خود را با قیمت بالا فروختند، پس بخش کوچکی از جهان، غنی شد و بخش اعظم جهان در فقر و تنگدستی فرورفت.</p> <p>۳- جهان نظامی‌شده و محصور در تسلیحات</p> <p>مردم جهان در مخاطره به کار افتادن سلاح‌هایی هستند که می‌تواند چند بار تمام جمعیت روی زمین را نابود کند.</p>	<p>۱- توجه به قانون</p> <p>● پس از قرون وسطی توجه گسترده‌ای به حقوق، قانون و ساختار حکومت در اروپا پدید آمد.</p> <p>● این توجه، عکس‌العملی در برابر حاکمیت نامطلوب کلیسا بود.</p> <p>● مردم با حقوق خود آشنا شدند و برای حفظ آن، سازمان برپا کردند.</p> <p>مثال حق کارگر، حق کودک، حق تعلیم و تربیت</p> <p>۲- مشارکت مردم در تشکیل حکومت</p> <p>حق تعیین سرنوشت و دخالت مردم در امور خود باعث شد برخی حکومت‌های استبدادی و موروثی حاکم بر کشورهای اروپایی از صحنه خارج شد.</p>

مسئولیت مسلمانان در حوزه عدل و قسط

۱- مبارزه با ستمگران و تقویت فرهنگ جهاد و شهادت و صبر

یکی از رسالت‌های مهم انبیا مبارزه با ظلم و برقراری عدل و گسترش حق و حقیقت بوده است. اهل باطل زیر بار حق و حقیقت نمی‌روند و سد راه حقیقت‌جویی می‌شوند.

دعوت حق و عدالت نباید منحصر به صحبت و شعار باشد بلکه باید

➤ برنامه‌ریزی کرد،

➤ قیام نمود،

➤ شرایطی فراهم نمود تا موانع حق و حق‌پرستی زدوده شود.

امام خمینی علیه السلام می‌فرمایند: «نکته مهمی که همه ما باید به آن توجه کنیم و آن را اصل و اساس سیاست خود با بیگانگان قرار دهیم، این است که دشمنان ما و جهان‌خواران تا کی و تا کجا ما را تحمل می‌کنند و تا چه مرزی استقلال و آزادی ما را قبول دارند. به یقین آنان مرزی جز عدول از همه هویت‌ها و ارزش‌های معنوی و الهی‌مان نمی‌شناسند.»

این هدف میسر نمی‌شود مگر با تلاش و پشتکار، جهاد و آمادگی برای شهادت در راه خدا و تحمل همه سختی‌ها.

۲- استحکام بخشیدن به نظام اسلامی

مهم‌ترین عامل برای حضور کارآمد در جهان ← استحکام و اقتدار نظام حکومتی

عوامل استحکام نظام اسلامی

- ← استحکام پایه‌های اقتصادی
- ← تلاش برای کاهش فقر
- ← توسعه عدالت در همه ابعاد
- ← تقویت اتحاد ملی و انسجام اسلامی
- ← مشارکت عمومی و عمل به امر به معروف و نهی از منکر

آسیب‌های فرهنگ غرب در حوزه خانواده

در غرب قدیم خانواده هسته‌ای و خانواده گسترده نمود فراوان داشت اما در خلال دو قرن گذشته خانواده گسترده متلاشی شد و خانواده هسته‌ای نیز به تدریج از هم گسیخته شد. شمار زیادی از کودکان در خانواده‌هایی زندگی می‌کنند که پدر یا مادر حاضر نیست.

۱- فروپاشی نهاد خانواده

بی‌بندوباری جنسی در غرب چنان رواج یافته که مردم به این نتیجه رسیده‌اند که توان اصلاح و مبارزه با آن را ندارند. در غرب جدید هیچ‌گونه ضابطه و معیار مذهبی یا اخلاقی که منشأ الهی داشته باشد معنا ندارد.

۲- بی‌بندوباری جنسی

- استفاده ابزاری از زنان برای تبلیغ کالاهای سرمایه‌داران
 - تشویق زنان به پوشیدن لباس‌های نامناسب و تحریک‌کننده
 - عادی‌شدن روابط نامشروع میان زنان و مردان
 - تجارت گسترده زنان به عنوان کالای جنسی

۳- استفاده ابزاری از زنان روی دیگر تمدن جدید

مسئولیت مسلمانان در حوزه خانواده

تلاش در جهت تحکیم بنیان خانواده

خانواده

- ← کانون رشد فضیلت‌ها و پاکی‌ها
- ← محل تربیت نسل‌های خلاق، توانمند و باهمت

تحکیم خانواده سبب

- ← رشد فضائل اخلاقی در جامعه
- ← کاهش فساد و جرم و حضور انسان‌های بافضیلت و کارآمد

وقتی حضرت ابراهیم علیه السلام و حضرت اسماعیل علیه السلام پایه‌های خانه کعبه را بالا بردند، نه‌تنها برای خود دعا کردند بلکه از خداوند خواستند ذریه و نوادگانی داشته باشند که ادامه راه توحید و اسلام باشند.